

PDF hosted at the Radboud Repository of the Radboud University Nijmegen

The following full text is a publisher's version.

For additional information about this publication click this link.

<http://hdl.handle.net/2066/129826>

Please be advised that this information was generated on 2017-12-05 and may be subject to change.

Omgaan met kritiek

Mw.dr. L.E. de Groot-van Leeuwen*

Bij de oude Grieken al liep de brenger van slecht nieuws het risico zijn hoofd letterlijk kwijt te raken. Ook heden ten dage levert het omgaan met kritiek vele problemen op, zelfs in de wetenschappelijke wereld, die toch zou moeten uitblinken in rustige analyses. Wright Mills geeft bijvoorbeeld aan wat te doen met onwelkome critici: als je zelf machtig genoeg bent neger de criticus; lukt dat niet laat hem dan 'debunkten' door een junior wetenschapper; lukt dit niet haal de criticus dan binnen in eigen kring, prijs hem, maar laat de kritiek onbesproken.¹

Open omgaan met kritiek en tegenvallers is ook moeilijk voor het bedrijfsleven. Dat werd onlangs duidelijk door een incident, waarbij de bemanning en de passagiers van een vliegtuig aan een hoge dosis radioactieve straling waren blootgesteld. De KLM koos ervoor dit incident in de doofpot te stoppen, in de hoop dat de kwestie buiten de publiciteit zou blijven. Toen de pers er toch lucht van kreeg werd een bagatelliseringspoging ondernomen. Uiteindelijk werden toch stringente maatregelen aangekondigd. Andere bedrijven, zoals bijvoorbeeld Heineken, hebben ervoor gekozen zelf de pers te benaderen

als zich incidenten voordoen. Dit in tegenstelling tot Perrier die een hoge prijs betaalde voor het verzwijgen van een kwaliteitsprobleem met bronwater.² Shell hebben we de laatste jaren zien overgaan van de ene strategie naar de andere. Het bedrijf liep grote schade op door gebrek aan besef dat in de ogen van het publiek het verwijderen van olieplatforms niet alleen een kwestie is van technocratische rekensommen, maar ook van een principiële keuze dat de oceaan geen dumpplaats is. Shell heeft op het ogenblik zijn relaties met Greenpeace en andere maatschappelijke groepen vergaand aangepast.

In al deze kwesties speelt op kleine schaal wat in de filosofie wordt besproken onder de noemer van de 'open samenleving' of het open denken. Popper, bijvoorbeeld, beschouwt de openheid voor kritiek als het centrale kenmerk van wetenschappelijke uitspraken. In het Nederlands Tijdschrift voor Rechtsfilosofie en Rechtstheorie behandelt Rozemond hetzelfde thema naar aanleiding van lopende discussies in het strafrecht.³ Hij stelt dat de gangbare tegenstelling tussen het instrumenteel en juridisch denken in deze discussies, waarin het instrumenteel denken verbonden

Mw. dr. L.E. de Groot-van Leeuwen is als universitair docent verbonden aan de Vakgroep Rechtstheorie/Encyclopedie van de Universiteit Utrecht en aan het Instituut voor Rechtsociologie van de Katholieke Universiteit Nijmegen. Deze bijdrage voor de rubriek Mening is op uitnodiging van de redactie geschreven.

1 C. Wright Mills, *The Sociological Imagination*, Oxford University Press, New York 1959; pp. 111-113.

2 Zie Ferry Versteeg, 'KLM slachtoffer van eigen doofpotbeleid', *NRC Handelsblad*, 24 juni 1997.

3 Klaas Rozemond, 'Pleidooi voor een kritisch instrumentalisme', *R&R*, 25(1996)3, pp. 169-192.

wordt met misdaadbestrijding en het juridische denken met de bescherming van de verdachte, te ongenueanceerd is. Het instrumenteel denken omvat niet alleen een variant waarin een overheid die denkt de rationaliteit in pacht te hebben streeft naar volkomen controle over de burgers ('totalitair instrumentalisme'), maar ook een variant van kritisch instrumentalisme (of kritisch rationalisme) waarin wordt uitgegaan van de feilbaarheid van alle mensen, inclusief de overheid. Juist daarom ligt de nadruk op de noodzaak om doelen en middelen steeds opnieuw te formuleren in een open discussie tussen alle betrokkenen (vgl. ook Mill, Dewey en Habermas). Daarom is de strategie van Shell en Heineken niet alleen financieel een goede investering voor een bedrijf, maar ook in algemeen-maatschappelijke zin.

Een minder algemeen gedeeld inzicht betreft de mogelijke schaduwkant van deze openheid. Openheid voor kritiek zou ook kunnen uitgroeien tot een strategie om kritiek reeds van te voren in allerlei vormen van inspraak en coöptatie in te kapselen. De Nederlandse staat, ten opzichte van haar burgers de meest participatieve en machtigste ter wereld, neigt hiertoe. Het eindbeeld hiervan is, verrassenderwijs, de totalitaire staat in een modern, pastelkleurig jasje. Mede vanwege dit type redenen ben ik bijvoorbeeld tegen een ongeremde inspraak van de rechterlijke macht in de vormgeving van wetten.⁴

En de juridische beroepsgroepen? Hoe staat het met hun houding ten opzichte van publiek, pers en wetenschap? Wordt de burger genegeerd tot het te laat is, of wordt hij pre-emptief geknuffeld om de kritiek te smoren? Laten we eens kijken naar twee recente discussies, een over de rechter-plaatsvervangers en een over de klachtbehandeling door de advocatuur.

Hoewel er in de loop der tijd wel enige aandacht is geweest voor de rechter-plaatsvervanger,⁵ was deze plaatsvervanger tot halverwege de jaren negentig geen echt issue. Mijn eigen proefschrift uit 1991 noch de Vrij Nederland-enquête uit datzelfde jaar besteedden er aandacht aan, terwijl zij beide erop uit waren de issues van die tijd te bespreken.⁶ In 1992 klonk een aarzeling vanuit de rechterlijke macht door in de pers bij de benoeming van een rechter-plaatsvervanger. In 1993 kwam daar een stem bij vanuit wetenschappelijke kant en in 1994 mengden enige volhardend verontruste burgers zich in het debat. Daarna stond het onderwerp volop in de belangstelling. Leken en professionals, groepen burgers en de beroepsgroep bogen zich er over. De rechterlijke macht wijdde er een symposium aan. Eskes voerde op verzoek van de Nederlandse Vereniging voor Rechtspraak een onderzoek uit naar de rechter-plaatsvervanger⁷ en een rapport van verontruste burgers zag onlangs het licht.⁸ Dit jaar is¹ de fase van concrete maatregelen aangebroken; de Minister en de rechtbank-presidenten werken eendrachtig aan het ontslag van rechter-plaatsvervangers die tevens advocaat zijn in hetzelfde arrondissement.⁹ Blijkens het bericht uit het Algemeen Dagblad gaat dit gepaard met enthousiaste woorden als 'grote schoonmaak'. Bij deze openheid van de rechterlijke macht moet worden bedacht dat de kritiek van buitenaf (wetenschap en verontruste burgers) samenviel met aarzelingen binnen de beroepsgroep zelf.

Het tuchtrecht van de advocatuur heeft een beeldend complexere geschiedenis. Omdat tuchtrecht de hoeksteen is van elke professie en dus voor de monopolieposities van professies is het tuchtrecht altijd al onderwerp van discussie geweest, zowel binnen de advocatuur als tussen advocatuur en staat. In het verleden is bijvoorbeeld

4 L.E. de Groot-van Leeuwen en M. Kommer, 'Rechter en wetgeving: participatie of terughoudendheid?', in: L.E. de Groot-van Leeuwen en L.H.A.J.M. Quant (red.), *Ethiek en het juridisch beroep, Recht der Werkelijkheid*, Vuga, 's-Gravenhage 1995.

5 Zie voor een selectie van deze berichtgeving T.K.A.B. Eskes en L.E. de Groot-van Leeuwen, 'De plaatsvervanger tussen rechtspraak en opspraak', *Trema* 1996, nr. 7, pp. 197-201.

6 L.E. de Groot-van Leeuwen, *De rechterlijke macht in Nederland, samenstelling en denkbeelden van de zittende en staande magistratuur*, Gouda Quint, Arnhem 1991; Mare Josten en J. van Tijn, 'De hoeders van recht en

orde. De rechterlijke macht van Nederland', *Vrij Nederland* 2 november 1991.

7 Torn K.A.B. Eskes, *Het instituut van rechter-plaatsvervanger, een rechtssociologisch onderzoek naar de positie van de rechter-plaatsvervanger*, KUN 1996.

8 N. Burhoven Jaspers, P. Ruijs, H. Rem en R. van der Vaart, (red.) *I.R.M. rapport*, 1996; zie ook Burhoven Jaspers, *AA* 46(1997)3, pp. 149-150 en J.T.M. Nijenhof en W.H.J. Stemker Koster, Reactie op '**Rapport** Integriteit Rechterlijke Macht', *AA* 46(1997)6, pp. 417-420.

9 Zie *Algemeen Dagblad*, 'Rechters krijgen ontslag', 28 juni 1997.

kritiek geweest op het besloten karakter van het advocaten tuchtrecht.¹⁰ Als reactie hierop is het tuchtrecht opener geworden; zo bepaalt de herziene advocatenwet van 1984 dat de zittingen en uitspraken van de tuchtrechter openbaar zijn en dat de raden van discipline door een rechter worden voorgezeten. Ook het debat in latere jaren toont bescheiden tekenen van openheid. Onderzoek werd bijvoorbeeld uitbesteed aan onafhankelijke onderzoekers,¹¹ en de Consumentenbond werd uitgenodigd voor deelname aan een symposium over de klachtbehandeling.¹² De hoofdstructuur van het debat blijft echter vooral intern. De huidige ideeën over een grotere scheiding tussen tuchtrecht en consumentenklachtprocedure, bijvoorbeeld, is de spiegel van de groeiende spanning tussen de advocatuur als professie en de advocatuur als gewone (commerciële) dienstverlening.

Zowel in de discussie over de rechter-plaatsvervangers als in die over het tuchtrecht spelen financiële overwegingen een rol. Bij de rechterlijke macht zorgden de plaatsvervangers voor goedkope werkkracht, en hun ontslag levert dus financiële knelpunten op. De advocatuur vindt het tuchtrecht nu al duur en zoekt derhalve naar goedkopere oplossingen. Ondertussen wordt er echter

steeds meer beroep gedaan op de rechter en de tuchtrechter. Willen we deze groeiende stroom aan klachten, claims, gerechtelijke en andere formele procedures? Zou iedere uit hoofdpijn voortkomende minder tactvolle opmerking aan patiënt, cliënt, student via een lange procedurele weg moeten worden beoordeeld door betaalde scheidsrechters? Moet ieder voortijdig ontdooid karnaatje leiden tot een claim bij een elektriciteitsbedrijf? Als het aan de Consumentenbond ligt wel, maar de meer verstandigen onder ons wijzen op de irrationaliteit van deze 'juridisering' op collectief niveau, zowel materieel als cultureel.

Het tegengaan van juridisering vergt het bewaren en stimuleren van mechanismen en cultuur van conflictpreventie en informele conflictoplossing. In ziekenhuizen, advocatenkantoren en universiteiten zijn mensen nodig die hoe zullen we het noemen.... pre-emptief kunnen knuffelen!

Het lijkt wellicht inconsistent dat ik tegelijkertijd tegen en voor de inkapseling van kritiek en problemen ben. Het eerste betreft echter het 'macro-niveau', dat wil zeggen de omgang van instituties met elkaar. Het tweede betreft het 'micro-niveau', de dagelijkse omgang van mensen met elkaar.

10 P. Boeles, 'Ontmanteling van het advocatentuchtrecht', in: *Tuchtrecht voor journalisten? voor voetballers? voor advocaten? voor politie? voor medici? voor militairen?* Boekenreeks NJB, Tjeenk Willink, Zwolle 1975, pp. 53-72; A. Kors, *Tuchrechtspraak voor advocaten*, AA, 34(1985)1, pp. 23-28; R.J. Lucassen, 'Tuchtrecht of klachtrecht? Of: Hoe de Orde de punten en komma's plaatste, maar het belang van de cliënt een vraagteken bleef', *Rechtshulp* 1981, nr. 3, pp. 4-17; R.J. Lucassen, 'Het moeras van de beroepsethiek, wijziging van de Advocatenwet', *Rechtshulp* 1983, nr. 2, pp. 14-15; K. Been,

A. Oppers en J. Prins, 'De deken: macht en mogelijkheden. De positie van de deken, mede gezien in het licht van de nieuwe tuchrechtspraak', *Advocatenblad*, 63(1983), pp. 319-323.

11 Zie N. Doornbos en L.E. de Groot-van Leeuwen, *Klachten op orde, de behandeling van klachten over de advocatuur*, Kluwer, Deventer 1997.

12 Zie Joan Wurfain, 'Klachten op orde, verslag van het symposium op 21 februari jl. te Zeist', *Advocatenblad*, 4 april 1997, nr. 7, pp. 302-303.